

тональності кардамону»). Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра. Харків, 2021. 61 с. 7. **Сенькович О. Р.** «Попливла, наче чорна лебідка» (метафоричний портрет жінки у прозі Юрія Винничука). Культура слова. 2019. № 90. С. 46–54. 8. **Состіна О. М.** Онімна й апелювативна номінація особи в художньому мовленні (на матеріалі роману Марини Гримич «Егоїст»). Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра. Харків, 2022. 62 с. 9. **Туранська В. Л.** Функція онімів у романі П. Панча «Гомоніла Україна»: оцінний аспект. Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту імені Івана Огієнка. Серія «Філологічні науки». 2016. Вип. 34. С. 288–291.

Шокуров Олександр Володимирович
Харків, ХНПУ імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник: к. філол. н., проф. О.А. Олексенко

ВИДО-ЧАСОВІ ВІДНОШЕННЯ В ГРАМАТИЦІ ПОЕЗІЇ ЛІНИ КОСТЕНКО

Індивідуальна поетична мовна картина світу Ліни Костенко була неодноразовим предметом дослідження українських лінгвістів, бо мовний світ її поезії – неосяжний, велич і глибина його осмислюється, але ще далеко не вичерпана для філологів. Однак граматична організація лірики Ліни Костенко, зокрема вплив уживаних морфологічних форм, значень, категорій на вияв індивідуального мовного коду поетеси, на її стиль системно не вивчалися, окремі думки викладено в роботах С. Єрмоленко, А. Мойсієнка, Л. Шевченко, О. Олексенко, О. Калашник, І. Павлової та ін. Важливість системного аналізу особливостей поетичної граматики Ліни Костенко очевидна, вона продиктована як увагою і повагою до творчості видатної української поетеси, так і потребою продовжити лінгвістичні дослідження, започатковані ще в роботах О. Потебні, Л. Булаховського, Р. Якобсона, Ю. Шевельова та ін. і розвинуті в працях сучасників – О. Голікової, С. Єрмоленко, Ю. Калашник, Н. Мініної, О. Скоробогатової й багатьох інших. У фокусі досліджень цих мовознавців – поетична картина світу, зреалізована за допомогою

граматичних форм і значень, що дають певний смисловий ефект, слугують для вираження інтенцій поета, його ідейного задуму. О. Скоробогатова наголошує на тому, що одна з особливих закономірностей цілісного поетичного тексту – закономірність взаємодії одиниць морфологічного рівня в поетичному мовленні як цілісному феномені [6, с. 313].

Актуальність цього дослідження полягає в необхідності системного підходу до вивчення мовного коду Ліни Костенко як видатної особистості, як іманентного вияву національного мовного коду українців.

Предмет вивчення – видо-часові форми дієслова як основний носій хронотопу в поетичному мовленні Ліни Костенко.

Мета – з'ясувати поширеність і співвідношення видо-часових форм дієслова в організації поетичного тексту й виявленні поетичних смислів, закладених авторкою.

Лінгвісти помітили, що в художньо-белетристичному стилі найбільшу частотність мають форми минулого часу, особливо в прозі, бо вони добре передають опис подій, розгортання дії в часі, у певній послідовності [3, с. 58]. Однак оповідний характер семантики цього часу не притаманний ліриці, крім деяких її жанрів. Ознакою ліричного твору є якраз «відтворення життя шляхом безпосереднього вираження почуттів, думок, переживань автора чи персонажа, громадянських і філософських пошуків», «у ліриці першорядне значення надається виражальним засобам, які формують інтимну атмосферу з витонченим емоційним станом, тобто – ліризмом» [2, с. 559]. Тому, як помічено [4, с. 209], у ліричній поезії поширений теперішній час, оскільки він найтісніше пов'язує авторські інтенції з виявом душевного стану ліричного героя, з життям у реальному вимірі. Мовознавці зауважували, що теперішній час сам по собі не передає руху. Лише в мовленнєвому процесі, у рухові дієслівних форм він набуває динамічного значення. Тому динамічність теперішнього часу – композиційно зумовлена, сюжетно-синтаксична. Таким чином, функції форм теперішнього часу слід розглядати в аспекті синтаксичного часу окремого вірша.

Теперішній актуальний в ліриці не вживається, бо зазвичай немає співвідношення дії з моментом мовлення. Однак використовується теперішній розширений узуальний, зокрема відзначаємо його в описах природи, якими так багата поезія Ліни Костенко, бо природа в її творчості є складником ліричного героя, через природу поетеса осмислює себе у Всесвіті. О. Пахльовська зазначає, що, зокрема, пори року – «це свій окремий психологічний театр у поезії Ліни Костенко», це «магнетичне поле», яке кличе вірш за віршем» [5, с. 5]. Форми теперішнього часу ніби об'єднуються в контексті спільним значенням стану природи: Вже в стільниках стерні немає меду сонця. І дика груша журиться одна. Лиш клаптики червоного суконця шляхам лишає сіра давнина. Приходить осінь, посмішка землиста. Скланяють очі неба і води. Суху розмову полум'я із листям до ночі сумно слухають сади.

О. Олексенко звертає увагу на кільцеве обрамлення рядків поезії «Сніги метуть. У вікнах біле мрево» за допомогою дієслова 3 особи множини теперішнього часу метуть, що поєднане з іменником у формі множини сніги зі значенням великих обсягів: перший рядок як назва твору, а останній – Метуть сніги. Сніги метуть, метуть. Чотири рази повторене дієслово метуть у значенні розширеного теперішнього створює враження безкінечних заметілей як вияву циклічної вічності життя [4, с. 210].

Так само композиційно навантаженим у поезії «І засміялася провесінь: - Пора!» є епіфоричне вживання фрази з дієсловом теперішнього часу ідуть / іду, ці форми 3 особи множини і 1 особи однини чергуються, повторюючись і передаючи ідею плинності життя, його минулості для всіх і кожного: перша строфа завершується рядками Дивлюсь: мій прадід, і пра-пра, пра-пра- - усі ідуть за часом, як за плугом, друга строфа: Вони уже в тумані – як туман – усі вже йдуть за часом, як за плугом, третя строфа має кінцівку: Така свавільна, вільна, молода – невже і я іду вже, як за плугом?!, і нарешті четверта завершальна: Невже і я в тумані – як туман – і я вже йду за часом, як за плугом?

У межах одного часового виміру показовим є вживання дієслів доконаного і недоконаного видів. Зокрема це стосується минулого часу, де

доконаний вид зазвичай виражає дію перфектну, результативну, а недоконаний – аористичну, тривалу в минулому, нерезультативну. Їхнє поєднання в одному контексті дає ефект живої динамічної картини, як от у поезії «Гроза проходила десь поруч»: Латаття ніжилось в озерах, хитали ряску карасі. / Черкнула блискавка по зелах, аж полягали вони всі. / Над світом білим, світом білим хтось всі спіралі перегрів. / А хмари бігли, хмари бігли і спотикалися об грім.

Зміна форм часу скеровує розвиток смислового напрямку поезії, на її основі розвиваються відношення зіставлення й протиставлення. Наприклад, у поезії «Ой осінь, осінь, барви чудотворні!» у тло теперішнього постійного влітається минулий аористичний з контекстуальною семантикою бажаності, наповнюючи поезію смыслом минулості буття, невідворотності смерті: Які минають люди неповторні! / Хоч би іще хоч трошки побули! / Уже дерева – як рогаті олені. / Останнє листя облітає з крон. / Душа стоїть у пам'яті, як в повені. / І тільки світить бакени Харон.

Минулий аористичний вибудовує поезію «Мене дивує, що в дитинстві», де перелічено дитячі враження і фантазії від казок. Основний акцент тут припадає на протиставлення форми теперішнього часу дивує й форми минулого аористичного – не дивувало та інших дієслів з семантикою конкретизації цього останнього: Мене дивує, що в дитинстві / мене нічого не дивувало. / Ходив гарбуз по городу. / На яблуні сиділа Жар-птиця. / Під вікном у нас на травичці / жабка, мишка і півник жили в рукавичці. / А тепер – якийсь листочок осінній, / і вже стоїш в потрясінні.

Ідея вічності матерії, Всесвіту, природи і плинності життя людини є філософською основою поетичного світу Ліни Костенко, духовною основою її індивідуальної концептуальної картини світу, що неминуче відображається в її мовній кодифікації. Процесуальність цих уявлень відображається в характері вживання часових форм. Уже згадувалося, що в ліриці переважають фонові форми теперішнього часу як тло для звернення до минулого чи бачення майбутнього. Наприклад, Ліна Костенко, переймаючись долею планети Земля

від втручання людини в її природу, так змальовує майбутнє в поезії «Над Везувієм сніг»: Із Червоної книги вилітає лелека, / щоб зробити над землею прощальний обліт.../ День нахмуриться нічю. Переглянуться зорі. / Озирнеться комета. Заплачуть дощі, / що Земля вже пустельна, і ріки вже хворі, / і немає ж куди повернутись душі. Нанизування дієслів у майбутньому часі доконаного виду відповідної семантики акцентує трагізм ситуації, неминучість апокаліпсичної картини природи, якщо люди сьогодні не схаменуться у своїй руйнівній діяльності.

Спостереження над художньою значущістю вживаних поетесою видових форм дієслова, їхнім перебігом у тестах ліричних творів виявляє особливості як поетичного тексту загалом, так і оригінальність художнього мовлення Ліни Костенко, що відображає її філософію єдності, нерозривності з природою, зі Всесвітом, глибоке розуміння минулості всього тлінного й вічності часу й руху матерії.

У цій статті розглянуто далеко не все багатоманіття часової організації ліричних творів Ліни Костенко й інших граматичних виявів її художнього замислу. Подальша розробка граматики поезії цієї видатної української поетеси становить перспективу нашого дослідження.

Література

1. **Костенко Ліна.** Триста поезій. Вибрані вірші. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2019, вид. 17.
2. Літературознавча енциклопедія. У 2 т. Автор-укладач Ю.І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т.1: А – Л.
3. **Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М.** Стилїстика української мови: підруч. Київ: Вища школа, 2003.
4. **Олексенко О.А.** Видо-часові відношення як композиційний засіб організації ліричного твору. Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Харків, 2020. Вип. 52. С. 206 – 213.
5. **Пахльовська О.** Невидимі причали. Костенко Ліна. Річка Геракліта. Київ: Либідь, 2011. С. 5 – 14.
6. **Скоробогатова О.О.** Грамматические значения и поэтические смыслы. Харьков: ХИФТ, 2014